

Lezing

Genesis 28, 10-19

Jakob verliet dus Berseba en ging op weg naar Charan. Op zijn tocht kwam hij bij een plaats waar hij bleef overnachten omdat de zon al was ondergegaan. Hij pakte een van de stenen die daar lagen, legde die onder zijn hoofd en ging op die plaats liggen slapen. Toen kreeg hij een droom. Hij zag een ladder die op de aarde stond en helemaal tot de hemel reikte, en daarlangs zag hij Gods engelen omhoog gaan en afdalen. Ook zag hij de HEER bij zich staan, die zei: 'Ik ben de HEER, de God van je voorvader Abraham en de God van Isaak. Het land waarop je nu ligt te slapen zal ik aan jou en je nakomelingen geven. Je zult zo veel nakomelingen krijgen als er stof op de aarde is; je gebied zal zich uitbreiden naar het westen en het oosten, naar het noorden en het zuiden. Alle volken op aarde zullen wensen zo gezegend te worden als jij en je nakomelingen. Ikzelf sta je terzijde, ik zal je overal beschermen, waar je ook heen gaat, en ik zal je naar dit land terugbrengen; ik zal je niet alleen laten tot ik gedaan heb wat ik je heb beloofd.' Toen werd Jakob wakker. 'Dit is zeker,' zei hij, 'op deze plaats is de HEER aanwezig. Dat beseft ik niet.' Eerbied vervulde hem. 'Wat een ontzagwekkende plaats is dit,' zei hij, 'dit is niets anders dan het huis van God, dit moet de poort van de hemel zijn!' De volgende morgen vroeg zette Jakob de steen die hij als hoofdsteun had gebruikt rechtop, en wijdde hem door er olie over uit te gieten. Hij gaf die plaats de naam Betel; vroeger heette het daar Luz.

Jeremia 7, 18

De kinderen sprokkelen hout, de vaders stoken het vuur en de vrouwen kneden deeg om koeken voor de koningin van de hemel te bakken. Ook krenken ze mij door wijnoffers aan andere goden te brengen.

Overweging

Een grote, hoge lichte ruimte. Door de geopende ramen dringt het geluid van het verkeer van de Haagweg. In onze verbeelding gaan wij naar een plaats die een heilige plaats is voor ons. Zijn daar. Verblijven daar. Hoe voelt het daar? Hoe ruikt het? Later delen wij de beelden en de ervaringen met elkaar. En gaan aan de slag. Proberen iets van deze plaats en van de betekenis van deze plaats voor ons op beeldende manier tot uitdrukking te brengen.

Wat een heilige plaats is voor ons, dat bleek heel verschillend. Bomen. Genezend. Een groene kathedraal. De weidsheid aan het water. De ruïne van een kerk die zich invoegt in het landschap. De ramen van de Hooglandse. De ervaring in oude kerken in een eeuwenoude traditie te staan, te worden aangeraakt, 'opgetild in de tijd, vleugje eeuwigheid'. De eerbiedige fluistertoonstilte in musea. Het ritueel van de ochtendkrant met een kop koffie, verbinding met de grote wereld. De berg Nebo, waar Mozes het beloofde land zag, zonder het zelf te betreden, voor één van de groep zo verweven geraakt met de eigen geschiedenis. De tempelberg en het verlangen naar vrede van de drie grote godsdiensten daar. De Cao Dai tempel in Vietnam waar rijkdom uit verschillende godsdienstige tradities bij elkaar komt. En nog veel meer. Misschien is er ook een plaats die voor u op de een of andere manier een heilige plaats is geworden of die u, zij het misschien met het gevoel nu wel een groot woord te gebruiken, een heilige plaats zou kunnen noemen.

Toen de voorgangers van deze serie over heilige plaatsen een aantal maanden geleden digitaal bij elkaar kwamen om de serie voor te bereiden, toen hebben wij er bewust van afgezien om te zoeken naar een gezamenlijke definitie wat een heilige plaats eigenlijk is, of, daar nog weer onder liggend, wat heilig dan eigenlijk is. En ook in deze viering vandaag zie ik er bewust van af. Om zo ruimte te maken voor de eigen ervaring voor ieder van ons. Ik laat het dus toe dat er een hele wolk aan connotaties mee komt als wij hier spreken over heilige plaatsen. Met andere woorden: ik wilde bij de voorbereiding van deze viering proberen om niet normatief te werk te gaan, om dus niet met een lijstje criteria te beginnen waar een heilige plaats aan hoort te voldoen.

Maar als ik het niet hanteer, zo'n lijstje met criteria, doet het de Bijbel dan niet zelf? En als dat zo is, hoe moet ik me daar dan toe verhouden? Dat is de vraag die me bij de voorbereiding van deze viering bezighield. En eerlijk gezegd, ik ben ook niet verder gekomen dan deze ene vraag. Omdat ik het een boeiende vraag vind en een belangrijke vraag. En omdat het zoeken naar een omgaan met deze ene vraag alleen al de hele lengte van een overweging ging beslaan. Aan de rest kwam ik gewoon niet meer toe. Maar de rest, die is er wel. De rest, die zit in de liturgie. In het geheel van liederen en van gedichten en van lezingen. Van muziek en van gebed en – en niet in de laatste plaats – van stilte. Rijke verbeeldingen van wat je 'Heilige plaatsen' zou kunnen noemen. Of, zoals één van jullie uit de kunstcommissie het noemde, voorbeelden van 'al die pendelplaatsen, die woorden, die verbeeldingen waarin je ervaart, voelt dat je aangeraakt wordt in je ziel.'

Terug naar mijn vraag. Hanteert de Bijbel niet zelf wél criteria van wat een heilige plaats mag zijn?

Daarnet hoorden wij woorden van de profeet Jeremia.

'En jij', zo richt zich de Eeuwige tot de profeet Jeremia, 'bid niet voor dit volk, kom niet langer met smeekbeden, dring niet bij me aan, want ik zal niet naar je luisteren. Zie je niet wat er in de steden van Juda en de straten van Jeruzalem gebeurt? De kinderen sprokkelen hout, de vaders stoken het vuur en de vrouwen kneden deeg om koeken voor de koningin van de hemel te bakken.'

Het is een patroon dat wij telkens weer tegen komen in de Hebreeuwse Bijbel. Één van de hoofdstemmen van het getuigenis van Israël. Uiterst zelfkritisch en consequent wordt het onheil dat het volk treft in verband gebracht met de verering van andere Goden. Het onheil wordt verklaard met de toorn van de Eeuwige over de ontrouw van het volk.

Wat wij hier zien dat is gelovige interpretatie achteraf. In de ballingschap, toen zij alles wat hen lief was waren kwijtgeraakt, worstelden de mensen met de vraag hoe zij wat hen is overkomen konden rijmen met de macht en met de rechtvaardigheid van hun God. En deze scherpe veroordeling van het eigen handelen is het resultaat van dit zoekende, worstelende vasthouden aan God. Samen met de belofte van heil. Met de belofte dat God niet loslaat wat Zijn hand begonnen is. Met de belofte van toekomst. En dit is denk ik een heel centrale pijler die ook ons geloof vandaag draagt.

Maar dit patroon is niet alleen gelovige interpretatie achteraf. Het is ook resultaat van een godsdienstig-politieke beweging die al vóór de ballingschap begon. De zogenaamde 'Jahwe-allein-Beweging'. In een gebied met heel uiteenlopende culturele en religieuze invloeden, waarin de verering van meerdere Goden naast elkaar heel gewoon was, ijverde deze beweging voor de verering van alleen die ene God wiens naam wordt aangeduid met de vier letters. Het bestaan van andere Goden werd niet ontkent. Maar alleen deze ene mocht worden vereerd. Deze beweging was uiterst succesvol. Onderdeel van hun programma was onder meer de centralisatie van de cultus in de tempel in Jeruzalem. Lokale heiligdommen werden vernietigd of gesloten. Lokale heiligdommen, met hun uiteenlopende lokale vormen waar die ene God, zo blijkt uit opgravingen, bijvoorbeeld samen met een godin werd vereerd. Zoals in de tempel van de joodse gemeenschap in Elephantine in Boven-

Egypte, waar Yahu samen met Anat werd vereerd, één van de godinnen die koningin van de hemel werden genoemd. Wat eerder geaccepteerde variatie was in de godsdienst van Israël, dat werd nu als problematisch ervaren. Er moest één gereguleerde vorm van verering komen en één heilige plaats. Tenminste, dat was het idee, want het is niet helemaal gelukt. Bijvoorbeeld het heiligdom in Bethel, we hoorden daarnet een etiologie, een oorsprongsverhaal van deze heilige plaats, dat nam vermoedelijk gewoonweg een te prominente plek in Israëls geloven in om het zomaar te kunnen sluiten of om het verhaal nog te censureren.

Waarom ga ik hier zo uitgebreid op in? Omdat die ene norm ook mensen uitsluit. In het geval van de centralisatie van de cultus werden in elk geval vrouwen uitgesloten van de uitoefening van hun godsdienst. Mannen die waren misschien nog in staat om zo af en toe op pelgrimsreis te gaan naar de tempel. Maar voor vrouwen met kleine kinderen was zo'n reis echt niet te doen. En hun eigen heilige plaats om de hoek, hun eigen vroomheid die zij vorm konden geven met het hele gezin, samen met de kinderen die het hout sprokkelden en samen met de mannen die het vuur maakten, die is hen ontnomen.

Maar wat heeft al dit, deze geschiedenis van uitsluiting die inmiddels vele eeuwen geleden is, met ons nu te maken? En hoe moeten wij ons daartoe verhouden? Ik noem een paar aspecten.

Allereerst: ik vermoed dat, puur historisch gesproken, het feit dat de Hebreeuwse Bijbel er *is*, en dat wij vandaag ons verbonden weten met het geloof van mensen van duizenden jaren geleden, te danken is aan het verzamel- en aan het redactiewerk tijdens en na de ballingschap en aan de uniformerende werking van de 'Jahwe-allein-Beweging'.

En veel van wat toen is uitgesloten, dat is niet verloren gegaan. Maar opgenomen in de voorstelling van die ene God. Die daarmee steeds rijker en gelaagder werd. Ik denk nu bijvoorbeeld aan de vrouwelijke beelden waarmee in de Bijbel zo her en der over God wordt gesproken. En, gelovig gesproken: als wij de Bijbel lezen, de Heilige Schrift lezen, dan doen wij dat in de verwachting daarin en daardoor iets van de Eeuwige zelf te ontmoeten. Ook al weten wij dat er sprake is van mensenwerk bij het tot stand komen van de Bijbelse boeken die door een beperkte groep mensen, een beperkte groep mannen, zijn geschreven en waarin wij andere stemmen minder horen. Deze hoop en verwachting iets van de Eeuwige zelf te ontmoeten, die sluit een kritisch lezen in mijn ogen niet uit, maar in. Ook daarin, ook in het zoeken naar die stemmen in de Bijbel, die minder worden gehoord, kunnen wij God ontmoeten. Het betekent wél dat wij blijven zoeken, blijven kloppen, ook daar waar teksten moeilijk zijn. Dat wij dus blijven zoeken naar betekenissen van deze tekst voor ons nu in onze eigen tijd. Een bekend voorbeeld is de manier waarop de Bijbelse waarschuwingen tegen de afgoden de mensen in de Bekennende Kirche hebben geholpen om niet mee te gaan met de theologie van de Deutsche Christenen. In onze eigen tijd moeten wij opnieuw kloppen en zoeken naar een verstaan. Als een mogelijk voorbeeld versta ik de vraag wie er wordt uitgesloten en welke stemmen er niet worden gehoord niet alleen als een vraag van onze tijd nu, waarin wij, eindelijk, hopelijk, proberen wérkelijk te verstaan hoe mensen in onze samenleving worden uitgesloten. Ik zie in deze vraag vooral ook de heel centrale Bijbelse stem die ons oproept, al eeuwenlang, om recht te doen.

Tenslotte: is het niet bijzonder dat nu in grote delen van de wereldkerk openlijk een koningin van de hemel wordt vereerd? Maria. Zonder dat iemand daar aanstoot aan neemt. In grote delen van de wereld vinden wij kleine altaartjes, in huizen en op de hoeken van de straat, waar gelovigen, tussendoor, ingebed in hun gewone leven, een bloemetje neer kunnen zetten en een kaarsje kunnen ontsteken voor haar. Soms kruipt het bloed kennelijk, waar het niet kan gaan.

Amen

Ekklesia Leiden
Rapenburg 100
2311GA Leiden
www.ekklesialeiden.nl
info@ekklesialeiden.nl